

ARXIU

UNA ESCRIVANIA NOTARIAL DELS SEGLES XV I XVI

per VICENT GIL VICENT

Segons es pot deduir dels pocs inventaris coneguts fins ara de béns de notaris vila-realencs i del coneixement de la pràctica usual, les escrivanies s'ubicaven a les vies i places públiques principals de la Vila, atesa la relació estreta i directa que la seua finalitat contractual dels negocis jurídics privats tenia amb el tràfic mercantil ⁽¹⁾.

L'escrivania dels Gil radica a *unes cases situades y posades dins los murs y en la plasa de la iglesia de la dita vila, conformada de un costat ab casa de Berthomeu Nunyes, D[oc]tor en medicina, de altre costat ab casa Jaume Blai Matamoros, carrer damunt en mig de front ab la abadia de dita vila, dita pla enmig*.

L'activitat professional d'aquesta dinastia de fedataris públics comença, probablement, amb Lluís Gil (1425-1491) ⁽²⁾. Aquest *notari publici Villeregalis* havia fet l'aprenentatge de la funció notarial treballant a l'escrivania de Guillem Oçello ⁽³⁾. Aquest aprenentatge pràctic, adquirit exercitant-se al costat del notari i dels escrivants (*morando in arte*), és requisit imprescindible per a ésser admès a l'examen de notari. Així, després de vuit anys de pràctica assumeix l'autoria de l'instrument en sentit jurídic i comença a donar fe de les actuacions escripturades com notari public ⁽⁴⁾.

De fet, l'ensenyament de la ciència notarial, que tenia com a focus teòric d'expansió la universitat de Bolonya, es donava usualment a les escrivanies notariales. Així les escrivanies es convertien en veritables centres d'aprenentatge i estudi.

Dintre del *cursum honorum* ascendent de tot notari (aprenent, escripturador ⁽⁵⁾, escripturador jurat, notari substituït, connotari), el qual consistia, bàsicament, en l'extensió material del negoci jurídic escripturat en les diferents fases del procés de redacció de l'instrument notarial, la seua funció era purament auxiliar. Tanmateix, ultra aquesta labor bàsica cal pensar en una actuació força diversificada: atendre els clients, prendre declaracions, tenir cura dels protocols, registres i llibres de l'escrivania, servir de testimonis en els instruments... Amb la qual cosa s'aconseguia una doble preparació i coneiximents: d'una banda, d'escriptura (cal·ligrafia) i gramàtica, tant en català com en llatí; i, d'altra, de la tècnica sobre la redacció del text, auxiliats en això pels nombrosos formularis existents.

És evident que el bagatge formatiu principal per exercir l'art de la notaria l'adquirien mitjançant la pràctica en les tasques d'extensió i redacció dels documents. Aquest tipus d'aprenentatge encara avui es molt fàcil de trobar en nombrosos exercicis cal·ligràfics realitzats pels aprenents i escrivans als mateixos protocols (a les cobertes, als fulls de guarda o en el seu interior), com també als fulls solts que constitueixen la paperassa paral·lela. Els

temes d'aquests exercicis són, principalment, noms de persones, invocacions religioses, lletres, aforismes, versos, dibuixos que demostren soltura de la ma i, sobretot, clàusules i fórmules jurídiques.

Després vindrà l'exercici de la professió com escripturador jurat, connotari o notari auxiliar (exercint normalment fora de l'escrivania, en protestacions, requestes, notificacions, presentació de lletres i actes similars, desplaçant-se a les localitats de la rodalia per recollir encàrrecs, redactar cèdules per comissió del notari), fins ser declarat en examinatura apte i idòni per a l'exercici de l'art de la notaria i poder-hi donar fe pública. En el cas dels Gil, a l'escrivania familiar.

Així podem veure com el seu fill, malgrat que llatinitza el seu nom de Lluís (*Ludovici*) (1491-1503) segueix el mateix *cursum honorum* ascendent que son pare. El mateix faran els seus nets: Pere (1503-1529) i Lluís (1503) i els fills d'aquests: Pere Gil (1529-1537), fill de Pere, i Pere Antoni Gil (1537-1570), fill de Lluís.

1. Una escrivania medieval al segle XVI

Devia ésser usual que la *scribania*, *scriptorium*, *botiga* o *operatorium* s'ubiqués en la mateixa casa on vivia el notari, a una de les estances (*studi*) de la planta baixa. Ara bé,

també era freqüent que alguns fedataris, especialment els de major activitat contractual hi destinessin un habitatge propi, emplaçat en un lloc més idoni que casa seua. Aquest és el cas, per exemple, del notari Miquel Avinent, qui treballava en *domo vocata lo scriptori* ⁽⁶⁾. I al considerar, a més, les escrivanies portàtils (*taulells* o *pergulae* i *taula de pi plegadisa ab ses tisores*), que es col·locaven a la via, plaça pública o lloc on escripturava el negoci, per tal que els notaris poguessin realitzar la seua activitat d'escripturació de manera ben directa.

S'ha d'esmentar, a més, el costum dels notaris, general a tot Occident, de tenir taulell obert al carrer, fet que perdurà fins el segle XVII. Això constituïa la prova material del caire públic de la funció que desplegaven. I, per aquesta raó, als notaris reials i de manament (*notari publici, publici Regia autoritate notarii*) els fou prohibit de treure taulell *extra portale domorum predictorum*. Malgrat que ja el 30 de maig del 1368 tots els notaris de la Vila obtenen acord del Consell pel qual havien d'ésser reconegudes plenament les seues intervencions o la dels procuradors per ells nomenats (connotaris, notaris substituïts) a qualsevol lloc, sovintegen els conflictes entre aquests i aquells com Guillem Oçello, Jaume de Santvicent, *Regia autoritate notari publici per totam terra et dominacionem excelentissimi domini Regis Aragonum*, o Lluís Mascarell, *publici Regia Valentinaque autoritatibus notari Civitatis et Regni Valencie, ac per universam terram*.

Tampoc no es pot oblidar la funció dels notaris a l'escrivania del Consell, on cal fer esment del *notari e procurador* Marc Calacey (1371); ni la seua intervenció com a síndics a Corts, on cal remarcar les importants tasques encomanades als Mascarell: Lluís com collector dels serveis al rei aprovats a les Corts de Monçó del 1552 i Hieronim Marc com síndic a les del 1604 ⁽⁷⁾.

2. Mobles i estris de notari.

Eren elements imprescindibles en tota escrivania, primerament, els mobles i estris necessaris per al desplegament de la funció: un taulell o escriptori per al notari, tauletes auxiliars, cadires *noves de cuïro*, fusta o de volta, arquibancs i bancs per als escripturadors i els clients, faristols per llegir o copiar instruments, arques per custodiar els pergamins (*caxons de dos caxons amb panys y claus*), i làmpades de ferro o altre material, prestatgeries, com també elements sumptuaris: *un retaulle de la concepció, uns agnus grans guarnits de fusta y lo peu de una figura de os, una estoreta redona, una canalobre ab sa antorchera* ⁽⁸⁾.

Destaca en qualsevol inventari *post mortem* les matèries necessàries per a l'escripturació, com paper per confeccionar les cèdules i els registres, pergamins per estendre i expedir les cartes originals *in mundum*, plomes de escriure,

papers assecants, tinta i barrilets per contenir-la (*ampolla guarnida de tenir tinta de palma*), tinters de plom o de vidre de diferent capacitat, tinters areners, ultra instruments complementaris, però imprescindibles per a la seua funció, com balances per pesar monedes (*un peset de pesar or ab tot son aparell y capseta*), pesos, punxons amb marques de mercaders, *compaset*, *baynots ab ses tisores*.

3. L'arxiu i la biblioteca de l'escrivania

L'arxiu el formaven els manuals i els llibres notariaus que produïa el notari en l'exercici de la seua activitat (*huyt anyades de actes comensant en lo any MD cetanta* (1570), *dos de cetanta tres* (1573), *lxxiiii* (1574), *lxxv* (1575), *lxxvi* (1576), *lxxvii* (1677), *lxxviii* (1578) y *corrent MD cetanta nou* (1579), *dels quals anys los quatre y primers estan en protacol y los altres quatre en rebedo*), com també els registres dels seus antecessors, els quals li havien pervingut d'acord amb els sistema de traspàs dels protocols a la baixa Edat Mitjana, impregnat d'un arrelat caire patrimonial. De fet, més enllà del sistema recollit en textos legals (basat en les disposicions testamentàries del mateix notari o, en el seu defecte, en una acció supletòria per part del Justícia de la Vila), es produïen incompliments i abusos, mercat del paper, compra-venda de llibres, traspasos il·lícits a fill i parents del notari sense títol. Aquests desgavells eren justificats per la propietat útil que detenien els notaris sobre els protocols, reflectida sobretot en el guany que obtenien de l'expedició de còpies de les escriptures.

A més, cal no oblidar tota la paperassa que es generava al voltant de la redacció de l'instrument notarial, com cartes, notes d'avís, bitllets breus, peticions dels clients, cèdules, minutes..., part de la qual ens ha pervingut a les bosses de les cobertes dels registres. Cal considerar també les mateixes escriptures del notari, generalment cartes originals en pergami, sobretot de propietat o de domini, que figuren en els inventaris *post mortem* i que formaven part de l'arxiu privat del fedatari.

D'altra banda, la biblioteca de l'escrivania acomplia diverses finalitats. Era necessària tant per la formació continuada del notari com per solucionar les qüestions jurídiques més complexes plantejades en l'escripturació dels contractes. Però, sobretot, era útil per a la formació teòrica, sempre subsidiària de la pràctica, dels escriptors i aprenents que treballaven a l'escrivania notarial.

A tota biblioteca d'escrivania, fins i tot a les numèricament més pobres (cas de la de Pere

Antoni Gil, que tant sols tenia tretze títols, venuts per 26 sous) hi eren impescindibles, primerament, els llibres de caire jurídic, especialment els relatius a l'art de la notaria, els formularis i els relacionats amb la correcta escripturació: *ars notariae*, *formularium* i *ars dictandi*, útils per a l'exercici de la funció notarial i per l'adocotrïnament d'escriptors i aprenents. A diferència del que s'esdevingué a Castella, als Països Catalans es produí una introducció ben matineria i efectiva dels *ars notariae*. Tots els inventaris de notaris palesen l'existència d'obres de dret notarial. Hi trobem gairebé tots els tractats clàssics: la *Summa artis notariae*, el *Tractatus notularum*, la recesió *Apparatus*, anomenada *Aurora o Meridian*, i el *Flors testamentarum* de Rolandino de Passageri; l'*Ars notariae* de Salatiel; la recesió de la *Summa* de Pere de Boateres.

Aquests tractats de caire doctrinal es completaven amb obres de tipus auxiliar com els formularis, que contenien molts dels supòsits i de les clàusules indispensables per la correcta escripturació d'aquells documents de certa complexitat jurídica. Al costat d'aquests repertoris de models (en el cas del notari Gil, trobem *ars dictandi*: tractats o notes de gramàtica i d'ortografia), que ajudaven a una major correcció gramatical, precisió lògica i propietat estilística. Cal dir que no hi faltaven, en aquestes biblioteques, altres obres jurídiques de caire més general, especialment manuscrits de dret romà, processal i canònic, a més de dret català. Respecte d'ells, destaquem ara només la forta presència de la recepció romanista, reflectida en la recenzió de les obres de Justinià, com també l'evidència de reculls legislatius del país: lleis gòtiques, furs, constitucions, ordinacions i estatuts, privilegis.

Al costat d'aquesta abundant literatura professional (*un cabàs de llibres* es anomenada en l'inventari *post mortem* de Gil), trobem llibres de tipus religiós i eclesiàstic (els més freqüents), d'història (històries troianes, antics reis), de ciència (medicina) i d'autors clàssics grecs i llatins, com també de la literatura llatina cristiana i medieval, i d'alguns en llengua vernaclea, especialment Aristòtil, Sèneca, Plaute, Terenci, Virgili, Cató, Boeci...⁽⁹⁾.

Malgrat que la càtedra de l'art de notaria de la Facultat de lleis i cànons de València, que hi va funcionar entre el 1521 i el 1595, fou la primera que es va fundar en una universitat hispana, el magre fons bibliogràfic de Pere Antoni Gil fa sospitar uns orígens en l'art semblant als de tots els seus avantpassats notaris.

NOTES:

- (1) Als Padrons de bens, trobem totes les escrivanes documentades als segles XV i XVI al *quarter* del carrer Major.
- (2) Les dates cronològiques recullen l'activitat notarial documentada.
- (3) El seu *cursum honorum* amb Oçello es documenta en nombrosos testimonis d'escripturacions dels anys 1425-1433. ARXIU MUNICIPAL DE VILA-REAL [AMV]. Guillem Oçello (1425-1434), sign. 1734, 1735, 1736 Protocols i Pergamins (1426-1433). Agraïm a Xavier Mesado les seues acertades i completes registres documentals.
- (4) Aquest aspecte a PAGAROLAS I SABETÉ, L.: "Recull d'anotacions esparses dels protocols medievals barcelonins", a estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera. Barcelona: Fundació Noguera, 1988, pp. 61-90.
- (5) Els escriptors eren una autèntica classe professional que establien una relació contractual directa amb un notari que els donava el lloc de treball. D'ençà del segle XIII, restà netament diferenciada de la del notari públic, persona dotada de la prerrogativa essencial de fe pública.
- (6) AMV. Protocolos, Miquel Avinent (1526-1577), sign. 1.748.
- (7) El cas dels Mascarell a ARROYAS SE-RRANO, M.: "Hierony Marc Mascarell síndico de Vila-real en las cortes valencianas de 1604", a *Miscelánea Homenaje a José María Doñate*, Vila-real: Publicacions de la Universitat Jaume I i Publicacions de l'Ajuntament de Vila-real, 1993, pp.283-299.
- (8) AMV. Documentació familiar i patrimonial dels Llorens, Protocolos: Miquel Avinent, 1570. Inventari *post mortem* de Pere Antoni Gil, notari.
- (9) Sobre les biblioteques dels notaris, BATLLE, C.: "Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV", a *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime*, Paris: Editions ADFP, 1981, pp. 15-34; GIL VICENT, V.: "Libro y lectura en la sociedad rural valenciana del siglo XVI" a *Livre et lecture...*, pp. 47-71; TRENCHS, J.; CANELLAS, A.: "La cultura dels escribes i notaris a la Corona d'Aragó (1344-1479)", a *Caplletra. Revista de Filologia*, 5. Abadia de Monserrat, 1989, pp. 5-38.

